

„GÉZA MALAC” ÉS A TÜNDÉR - SZUBJEKTÍV JEGYZETEK A MAGYAR GYERMEKIRODALOMRÓL

Fecske Csaba a FISZ agárdi találkozásán (2003) elhangzott előadásának szerkesztett változata

A gyermekirodalom mintha még ma is mostohagyermeké volna az irodalomnak, legalábbis az irodalomelmélet és az irodalomtörténet szempontjából. A kritika nem vagy alig-alig foglalkozik gyermekkönyvekkel, nem születnek recenziók, még kevésbé átfogó, értékelő tanulmányok, amelyek nemcsak az olvasókat, de a szerzőket is orientálhatnák.

A gyermekkönyv esetében fontos a siker, a népszerűség. A művészetben a tetszési index nem esztétikai értékmérő. *Egyél tehénszart, legyek milliárdjai nem tévedhetnek!* Ez a vulgáris bonmot rávilágít a lényegre. Persze a sikertelenség, a nehézkesség és az unalom sem értékadó fogalmak. Az irodalomnak az igényt elsősorban nem kielégítenie, hanem fölkeltenie kell. „Egy irodalmi mű esetében kétféle tényezőt kell figyelembe venni: a presztízsertéket és a szöveg önértékét. Az önérték fogalma világos, csak az nem szokott mindig világos lenni, hogy ezt az önértéket milyen fokig tudja befolyásolni a presztízserték, amely véleményekből, hallomásokból, értesülésekből áll össze, hozzájárul az író általános hírneve, a kritika állásfoglalása és az a nehezen meghatározható, szállongó köztudat, ami egy író holdudvara” (Nemes Nagy Ágnes).

A gyermekirodalomban az igénykielégítésnek és igénykeltésnek valamiképp egyensúlyban kell lennie, úgy tetszeni, hogy a mű esztétikailag értékes legyen. Nemes Nagy Ágnes mondta egy a gyermekirodalomról tartott konferencián: „Lehet-e ma vagy bármikor olyan, gyermekeknek szánt verseket írni, amelyek a gyermekek igényeinek megfelelnek, és ugyanakkor magas mércével mérve is jó versnek minősülnek? A válasz – előrebocsátom – igen.”

Fontos megállapítás ez, hiszen a gyermek a jövő olvasója. A gyermek leginkább versfogyasztó, az óvodásnak még fontos a vers, a mondóka. Még nem tud olvasni, így a felnőltre, a szülőre, óvó nénire kénytelen hagyatkozni. Az iskolában aztán valamiképp kiölik belőle a vers

szereteté, az alsósok még csak-csak *fogyasztanak* verset, a felsősök, már ha egyáltalán tudnak olvasni, mert szörnyű híreket lehet hallani a diákok analfabétizmusáról, szóval ha olvasnak is, inkább csak prózát: krimit, szirupos, vadromantikus szerelmi történeteket, ami nem olyan rettentő nagy baj, csak olvassanak, noha korántsem mindegy, mit.

Az én gyerekkoromat bearanyozta Verne, Jókai, Móra, Gárdonyi, Cooper, Andersen, Mark Twain. Feledhetetlen olvasmányélményem volt a *Légy jó mindhalálig*, *A Pál utcai fiúk*, az *Egri csillagok*, *A rab ember fia*, *Az aranyember*, *A kincses sziget* és sorolhatnám akár órákon át. Falusi kisfiúként szinte rá voltam kényszerítve a könyvekre, pláne unalmas, hosszú téli estéken, hiszen szülőfalumban tizenkét éves koromban vezették be a villanyt, tévé nem volt, bölcs öregek mondták, hogy gyerekek, van ám olyan rádió is, amelyben látni lehet azokat, akik beszélnek. Hittük is, nem is.

A gyermek ma számtalan kísértésnek van kitéve: televízió, videó, számítógép tereli el figyelmét a könyvtől, az agyat megdolgoztató olvasástól. Ha olvas az ember, bizony ott kell lenni testben, lélekben: ha azt olvassa, *zöld*, akkor el kell képzelni az erdő zöldjét, a rét zöldjét. Sokféle zöld van, meg kell dolgoztatni a fantáziánkat. Szellemi erőfeszítés az olvasás, nem mindenki hozza meg ezt az áldozatot. Életünk felgyorsult, információk áradata temet maga alá, semmire sincs idő, legkevésbé a lélek fényűzésére. A ma gyermekének unalmas a nekem torokszorító izgalmakat jelentő *Egri csillagok* vagy *A Pál utcai fiúk*. Fantáziáját Rambo és a Terminátor, esetleg Harry Potter ragadja meg. Nincs ebben semmi kivetnivaló. De ennyi szellemi táplálék kevés, legalábbis *kalóriaszegény*.

Születtek, nem mondanám, hogy a Harry Potter farvizén evezve, amint egy irodalomtörténész fogalmazott, de talán a varázslóinas sikerétől is inspirálva kvalitásos, népszerű gyermekregények Darvasi László, Szijj Ferenc és Böszörményi Gyula tollából.

Szólnom kell a népi mondókák fontosságáról, amelyek ritmusukkal, élettapasztalatot sűrítő tartalmukkal, a maguk természetes egyszerűségével ráhangolják a nyiladozó értelmű kis lurkókat a versre, segítenek felfedezni a világot és a nyelvet. Mái nem tudom, mit jelent az alábbi mondóka, de érzéki gyönyörűséget jelentett kiabálni a domboldalon, ahová nagycsütörtökön kimentünk, tüzet gyújtottunk és teli torokból fújtuk: „Cibi, cibi hó / kakasteréj nő!” Olyan hatéves forma lehettem, amikor evvel a mondókával szerettem volna kistestvéremre szert tenni: „Gólya néni vaslapát / hozzá nálunk kisbabát!”

Hittem a mondóka varázserejében, gyakorlati hasznában, ez a momentum a költészet őseredetére és funkciójára utal vissza. Ki ne ismerné: „Volt egyszer egy ember / szakálla volt kender, / fölmászott a fára / leesett a sárba / Két kutya húzta, / a harmadik nyúzta, / Sári néni siratta, / Konga néni kongatta.” Ennek a mondókának érzésem szerint szerepe van abban, hogy rákaptam a versekre. Petőfire, Aranyra, majd Weöresre. Weöres zenei hangoltságú versei igen elbűvöltek, mint előtte és azóta is annyi gyermeket és bekormozódott szívű felnőttet. Amikor a *Bóbíta* fergeteges sikere okán a rádióriporter megkereste a költőt, hogy szavát vegye, mennyire szereti a gyermekeket, madárka hangján csak ennyit mondott: *Ki nem állhatom őket!* Ezt mondta ő, aki maga is gyermek volt, földre szállt, zseniális angyal.

Mi is hát a gyermekirodalom?

Azok a művek, amelyek eredetileg is gyermekeknek íródtak, mint a *Pinocchio*, a *Micimackó* vagy *A rab ember fia*.

Azok a művek, amelyek eredeti, változatlan formában vagy adaptációban a szerző szándékától függetlenül lettek a gyermekek olvasmányai (*Robinson Crusoe*, *Copperfield Dávid*, *A kincses sziget*, *Légy jó mindhalálig*), és természetesen azok is, amiket a népköltészettől adoptált (népmesék, mondák, mondókák).

Az is gyermekirodalom, amit gyermekek írtak, és fennmaradtak az idő rostáján (Weöres gyerekkori versei, Karinthy diákkori naplója).

Summa summárum, a gyermekeket megszólító művek tartoznak a gyermekirodalom körébe, függetlenül a szerzői szándéktól.

Már nem emlékszem, ki mondta, hogy a gyermekeknek ugyanúgy kell írni, mint a felnőtteknek, csak jobban. Molnár Ferencről idézek: „Aki a gyermekek lelkébe horgonyozta le írói dicsőségét, igen bölcsen cselekedett. Emléke jó helyen van.”

A legtöbb költő nem kimondottan csak gyerekeknek ír, aki ír gyermekeknek. (Weöres Sándor – ő mérföldkő, külön fejezet a gyermekirodalom történetében, a magyar gyermeklíra archetípusának megteremtője –, Nemes Nagy Ágnes, Zelk Zoltán, Csanádi Imre, Kormos István, Orbán Ottó, Kányádi Sándor, Tandori Dezső, Pilinszky János, Csoóri Sándor, Ágh István, Bella István, Szepesi Attila, Veress Miklós, Beney Zsuzsa, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Juhász Ferenc, Nagy László, Devecseri Gábor, Szilágyi Domokos...) Ezek a költők a gyermeklírában is maradandót alkottak. Hirtelen egyetlen költő nevét tudnám megemlíteni, aki csak gyermekeknek írt és még irodalom, a Gazdag Erzsébet, az övét is talán csak azért, mert Weöres is szerette

és gyermekeimnek is kedvence volt óvodás korukban. Tandori és Pilinszky költői zsenijét nem vonom kétségbe, de azt igen, hogy tudnának *gyermekül*, hogy az ő számukra izgalmasat-érvényeset tudnának mondani. Vagy talán csak megelőzték a korukat, s majd a következő nemzedékek érnek el hozzájuk? Minél mélyebb a kút, annál később hallatszik a beléje dobott kő csobbanása.

A költőkkel ellentétben a prózáírók ritkábban rándulnak át a gyermekek birodalmába. A jó prózáíró nem biztos hogy jó meséíró. Mészöly Miklós gyermekirodalmi munkássága korántsem adekvát a felnőtteket megszólító *rendes* műveivel. Darvasi, Böszörményi, Szijj példája viszont azt mutatja, az a kívánatos, ha kiváló prózáírók írnak a gyermekeknek is. Csukás István, Lázár Ervin, Janikovszky Éva különleges helyet foglal el irodalmunkban, ők kimondottan gyermekíróknak számítanak. Valóban csak a gyerekeknek szólnak műveik? Mindenesetre a gyermekirodalom élő – sajnos ez már csak részben igaz – klasszikusai. Az ifjabbak – akik már maguk sem kimondottan fiatalok – közül a már említett regényírók mellett Békés Pál nevét említhetem.

A gyermekirodalommal két baj szokott lenni: vagy nem irodalom, vagy nem gyermek. Azt hiszem, a giccs kategóriába sorolható a Pósa bácsi modorában íródott és évtizedek óta rendkívül népszerű *Öreg néne őzikéje*, Fazekas Anna tollából. Nem irodalom. Az érzelgős, könnyfacsaró történet mégis újra meg újra megérinti a kicsinyek szívét. S van sok, gyermekeknek szánt – vagy annak aposztrofált –, amúgy kvalitásos mű, amely nem gyerekirodalom.

A rendszerváltás előtt volt a monopolhelyzetben levő ifjúsági könyvkiadó, a Móra, amely kitűnő – és persze gyöngé és közepes –, nagy példányszámú versesköteteket, reprezentatív antológiákat adott közre. Első gyerekkötetem például 22 000 példányban jelent meg náluk. Kimondani is gyönyörűség. Minden könyvesboltban hozzá lehetett jutni. Ma nincsenek ilyen lehetőségek. A kiadók száma megnövekedett, viszont a lehetőségeik beszűkültek, tőkehiánnyal küszködnek. A különböző, zömmel kis kiadónál pár száz példányban megjelenő, nem igazán mutatós gyermekkönyvek nem állják a versenyt a piacon, ha egyáltalán eljutnak oda, alulmaradnak a Walt Disney-s flancos, csicsás könyvekkel szemben. Felhaborító, ami ezen a piacon található: klasszikus mesék zanzásítása, meghamisítása, híres művek vadhajtásai, át- és túlírásai, továbbírásai, a róka bőrének sok-

szoros lehúzása. Esztétikai és etikai erózió, az igénytelenség csimborasszója a pénz istenének bővületében.

Ha valaki gyerekkönyv kiadására adja a fejét, bizony nagy fába vágja a fejszét. Az NKA és a Magyar Könyv Alapítvány nem ad anynyi támogatást, hogy egy szép kivitelű könyvet lehetne belőle produkálni, tehát a kiadó és a szerző rá van kényszerítve a további kilincselésre. Nálunk még nem igazán alakult ki jól működő mecenatúra, a dilettáns akkora eséllyel indulhat a nemtelen versenyben, mint a kvalitatív író. Mint mindent, ezt is összekente a politika csiganyála. A szponzorok, akik jórészt az újjgazdagok köréből kerülnek ki, érthetően nem esztétikai, hanem üzleti alapon szponzorálnak. Bizony, a mecenatúra nagyon sok kívánni valót hagy maga után.

A gyermekirodalom az irodalom integráns része, más értelmezések szerint alkalmazott irodalom, sőt *Paidagógosz* szolgálóleánya.

A fogalom nem értelmezhető másként, csakis a befogadó felől. A gyermekirodalmi műfajoknak (gyerekversnek, mesének, történetnek, ifjúsági regénynek) nincs külön esztétikai sajátosságuk. A gyerekvers az vers. Csak a *címzettje* – direkt szerzői szándékkal vagy anélkül – a gyermek. Ugyanez vonatkozik a többi műfajra is. Ha a műalkotás és a gyermek között létrejön a kommunikáció, akkor az ő könyvéről, gyerekkönyvről van szó.

Hogy honnét a címbeli Géza malac? Az egyik ovis egyszer azt kérte az óvó nénitől, hogy énekeljék el a Géza malacot. Csak hosszas tanakodás után derült ki, hogy a gyerek Weöres *Tündérére* gondolt, Bóbitára, aki szárnyat ígéz a malacra. A gyerek fejcskájában így ragadt meg: Szárnyati Géza malac...